

پیامدهای فرهنگی و روانی استفاده از رسانه های نوین بر نوجوانان

خانم مروتی^۱

رقیه امینی^۲

نجمه حکیمی^۳

آمنه مبینی^۴

چکیده

رسانه های نوین به عنوان یکی از مهمترین پدیده های عصر حاضر، تأثیر گسترده ای بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی نوجوانان بر جای گذاشته اند. در این پژوهش توصیفی-تحلیلی، پیامدهای فرهنگی و روانی رسانه های نوین بر نوجوانان مورد بررسی قرار گرفته است. یافته ها نشان می دهد که رسانه ها با ترویج ارزش هایی چون فردگرایی، مصرف گرایی و آزادی های نامحدود، موجب تضعیف ارزش های جمع گرایانه و دینی، افزایش شکاف نسلی، الگوبرداری از سبک زندگی غربی در میان نوجوانان می شوند. از نظر روانی نیز اعتیاد اینترنتی، افسردگی، اضطراب و کاهش اعتماد به نفس از مهمترین چالش های ناشی از استفاده ناصحیح از رسانه ها به شمار می رود. بر این اساس، تقویت هویت ملی و دینی، افزایش سواد رسانه ای والدین و نوجوانان و تولید محتوای جذاب و متناسب با فرهنگ بومی-اسلامی از جمله راهکارهای اساسی برای مقابله با آثار منفی رسانه های نوین محسوب می شود.

کلیدواژه ها: رسانه های نوین، نوجوانان، پیامدهای فرهنگی، پیامدهای روانی

مقدمه

رسانه های نوین در دنیای امروز به یکی از اصلی ترین ابزارهای انتقال فرهنگ، ارزش ها و شکل دهی به سبک زندگی جوامع تبدیل شده اند. گسترش شبکه های اجتماعی، اینترنت و ابزارهای ارتباطی مدرن، سبب تغییرات عمیقی در حوزه های فردی و اجتماعی شده و بیش از همه، قشر نوجوان را تحت تأثیر قرار داده است. نوجوانان به دلیل ویژگی های خاص این دوره از زندگی، مانند کنجکاوی، هویت جویی و تأثیرپذیری بالا، بیش از سایر گروه های اجتماعی در معرض پیامدهای رسانه ای قرار دارند.

از یک سو، رسانه های نوین می توانند به ارتقای سطح دانش، افزایش آگاهی و گسترش ارتباطات میان نوجوانان کمک کنند؛ اما از سوی دیگر، آثار فرهنگی و روانی متعددی را نیز به همراه دارند. تغییر در

^۱ . استاد راهنما

^۲ . طلبه مدرسه علمیه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سطح دو، ممبید

^۳ . طلبه مدرسه علمیه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سطح دو، ممبید

^۴ . طلبه مدرسه علمیه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سطح دو، ممبید

ارزش‌ها و هنجارهای سنتی، شکاف نسلی، الگوبرداری از سبک زندگی غربی، و همچنین مشکلات روانی همچون اعتیاد اینترنتی، افسردگی، اضطراب و کاهش اعتماد به نفس، تنها بخشی از این پیامدهاست که ضرورت بررسی آن‌ها را آشکار می‌سازد.

براین اساس، پژوهش حاضر باهدف تحلیل و بررسی پیامدهای فرهنگی و روانی رسانه‌های نوین بر نوجوانان، تلاش می‌کند ضمن تبیین چالش‌ها، راهکارهایی در جهت استفاده صحیح و هدفمند از این رسانه‌ها ارائه دهد تا زمینه برای تقویت هویت دینی و ملی نوجوانان فراهم گردد. تحقیقات مختلفی در ایران و جهان به بررسی اثرات روان شناختی و اجتماعی رسانه‌ها پرداخته‌اند. پژوهشهایی مانند تأثیر رسانه‌های جهانی بر عویت فرهنگی جوانان « یا «نقش رسانه جدید بر شکل‌گیری هویت و سلامت روان نوجوانان نشان داده‌اند که استفاده بی‌رویه از این رسانه‌ها میتواند منجر به کاهش مهارت‌های ارتباطی افزایش اضطراب اعتیاد رسانه‌ای ضعف در هویت‌یابی و گرایش به فرهنگ‌های بیگانه شود با این حال همچنان نیاز به پژوهشهایی با رویکرد بومی و فرهنگی در این زمینه احساس میشود

پیامد های فرهنگی استفاده از رسانه های نوین بر نوجوانان

رسانه‌ها در دنیای امروز نقش بی‌بدیلی در فرهنگ و سبک زندگی دارند همچنین رسانه‌های نوین تأثیر عمیقی بر باورها و هنرهای سنتی دارد و گاه ارزش‌های فردگرایی، مصرف‌گرایی و آزادی‌های نامحدود را بین نوجوانان ایرانی و اسلامی افزایش می‌دهد. (محمدي، ۱۴۰۰، ص ۸۲) این تغییرات باعث کاهش ارزش‌های جمع‌گرایانه مانند مسئولیت‌پذیری و اطاعت از قوانین دینی می‌شود که می‌تواند منجر به ناهنجاری‌های رفتاری گردد (رحیمی، ۱۳۹۹، ص ۱۱۰) که در ادامه به آن اشاره خواهیم کرد.

۱- تغییر در ارزش‌ها و هنجارها

رسانه‌های نوین با ورود خود به زندگی نوجوانان، خاطرات، باورها و هنرهای سنتی را دگرگون کرده و الگوهای تازه‌ای از ارزش‌ها را معرفی می‌کنند. ارزش‌های فردگرایی، استقلال، مصرف‌گرایی و آزادی‌های نامحدود که در فرهنگ غربی برجسته‌اند، در میان نوجوانان ایرانی و اسلامی نفوذ کرده‌اند و گاهی اوقات در تعارض با ارزش‌های دینی، و ملی قرار می‌گیرند (محمدي، ۱۳۹۹، ص ۱۲۳). این تغییرات باعث کاهش ارزش‌های جمع‌گرایانه مانند مسئولیت‌پذیری در خانواده و اجتماع، اطاعت از قوانین دینی و الگوهای سنتی اخلاقی می‌شود. انتقال این ارزش‌ها در فضای رسانه‌ای به ویژه شبکه‌های اجتماعی و ماهواره‌ها باعث شکل‌گیری هنجارهایی می‌شود که در مواردی به ناهنجاری‌ها و رفتارهای پرخطر می‌گردند (رحیمی، ۱۴۰۰، ص ۹۸).

۲- شکاف نسلی و تغییر الگوهای تربیت

شکاف نسلی ناشی از تفاوت رسانه ها و عواملی همچون رسانه های نوین، چالش بزرگی برای خانواده ها و جامعه تربیتی به وجود آمده است. نوجوانان با دسترسی به انواع فرهنگ ها و ارزش ها از طریق اینترنت و شبکه های اجتماعی، دیدگاه ها و رفتارهای متفاوت از والدین، مربیان و نهادهای رسمی پیدا کرده اند. (حیدری، ۱۴۰۰، ص، ۵۶).

این شکاف باعث کاهش نقش والدین در الگوهای تربیتی آنان شده و تغییراتی در نگرش نسبت به اقتدار، احترام به بزرگترها، سبک زندگی و حتی دین به وجود آمده است. نوجوانان به دنبال استقلال اجتماعی و فردی هستند که گاهی با الگوهای تربیتی سنتی تضاد دارد و این موضوع اختلاف خانوادگی و اجتماعی را افزایش می دهد (فروغی، ۱۳۹۸، ص، ۱۰۲) از سوی دیگر، ضعف در آموزش سواد رسانه های والدین و ناکافی بودن ارتباط بین نسلی، شرايطی را فراهم می کند که نوجوانان بدون راهنمایی مناسب در معرض فرهنگ های ناسازگار با فرهنگ بومی قرار می گیرند و این مسئله می تواند پیامدهای منفی چون بحران، کاهش رفتارهای اخلاقی و افزایش رفتارهای مخاطره آمیز را به دنبال داشته باشد (موسوی، ۱۳۹۱، ص، ۷).

مقام معظم رهبری فرموده اند: «فضای مجازی امکاناتی دارد که اگر درست استفاده شود، گنجینه ای عظیم است؛ ولی اگر غفلت شود صحنه ای برای نفوذ و تهاجم فرهنگی می شود.» (خامنه ای، ۱۳۹۵، ص، ۳۴)

بنابر این شکاف نسلی به دلیل تفاوت در دسترسی به رسانه ها و فرهنگ ها، چالشی بزرگ در خانواده ها ایجاد کرده که نیازمند آموزش والدین، افزایش مهارت های رسانه ای نوجوانان و تقویت گفتگوهای بین نسلی است تا از بروز نابهنجاری ها جلوگیری شود (قرایی، ۱۴۰۱، ص، ۸۵)

۴- الگوبرداری از سبک زندگی غربی

الگوبرداری از سبک زندگی غربی که مبتنی بر فردگرایی، مصرف گرایی، لذت جویی و استقلال فردی است، یکی از چالش های اساسی هویت ملی و دینی در جوامع اسلامی است. این سبک زندگی به ویژه از طریق رسانه ها و فناوری های نوین، بیشتر در قالب پوشش، رفتارها، مصرف ها و تفریحات، و نگرش های جوانان نفوذ می کند و می تواند به ارزش های دینی و فرهنگی را کاهش دهد (یاران امین، ۲۰۲۴، ص، ۷۸).

در این میان، رسانه های غربی تصاویر پراکنده و غیر کامل از هویت ارائه می دهند که ترکیب و انسجام هویتی دینی و ملی را به هم می زند و باعث سردرگمی جوانان در در انخاب الگو در این سن می شود

(عزیزی، ۱۳۹۲، ص ۵۵). این معضل موجب آن میشود که جامعه به لحاظ فرهنگی و رسانه‌ای نمی‌تواند نیازهای معنوی و هویتی نسل جوان را بر طرف کند و الگوهای مثبت و مناسب ارائه کند. همچنین آیت‌الله خامنه‌ای در این باره تصریح کرده‌اند.

لگوهای فرهنگی و سبک زندگی غربی که اغلب بر پایه‌ی مصرف‌گرایی و فردگرایی است، نباید به صورت بی‌چون و چرا در جامعه ما پذیرفته شود ایشان راهکار مقابله با این افت را «تولید محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی و ایرانی میدانند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ص ۹۰)

پیامد های روانی استفاده از رسانه های نوین

رسانه‌های نوین، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی و بازی‌های آنلاین، علاوه بر مزایای ارتباطی و آموزشی، پیامدهای روانی متعددی برای نوجوانان دارند. از جمله مهمترین این پیامدها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱- اعتیاد به اینترنت و شبکه های اجتماعی

رسانه های نوین امروزه جایگاه ویژه ای در خانواده ها دارد و به شکل یک وسیله ارتباطی با کاربردی دو جانبه عرصه زندگی فردی و اجتماعی را با تغییر و تحول روبه رو کرده است؛ به طوری که هم جریان زندگی را آسان کرده و سبب رفاه آدمی شده و هم گاهی با دسترسی گسترده و استفاده بیش از حد به آن، افراد را به شدت به خود وابسته ساخته و نوع جدیدی از اختلال به نام «اعتیاد اینترنتی» یا «اعتیاد مدرن» را پدید آورده است. (پیکانیان، فرهادی، ۱۳۹۶، ۸۲)

این اعتیاد پیامدهای دارد مثل، مشکلات شخصی خانوادگی دانشگاهی مالی و شغلی است. استفاده بیش از اندازه از اینترنت و شبکه های اجتماعی سبب لطمه به زندگی روزمره و از هم پاشیدن آن می‌شود. معتادان به اینترنت زمان زیادی را به تنهایی در خلوت می‌گذرانند و وقت بسیار کمی را با مردم سپری میکنند تمامی این مسائل ناشی از گذران وقت با اینترنت است. معتادان به اینترنت سعی مدت زمانی را که با اینترنت می‌گذرانند پنهان کنند؛ زیرا آشکار شدن این موضوع سلب اعتماد دوستانشان از آنها و به هم خوردن روابط قدیمی میشود.

همچنین این مدت زمان قابل توجهی که صرف استفاده از شبکه اینترنت می شود و هزینه ای که صرف خدمات اینترنتی میگردد مشکلات مالی نیز به وجود می آورد. صورت حساب های مربوط به استفاده از

خدمات اینترنتی، هزینه اتصال تلفنی به شبکه و قبضه‌های تلفنی که نتیجه تماس با دوستان در اتاق گپ است سبب بروز مشکلات مالی برای فرد میشوند از مشکلات مالی دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، خرید از طریق اینترنت است معتادان به اینترنت ممکن است ترجیح دهند خریدهایشان را نیز از طریق شبکه انجام دهند که هزینه خرید از طریق کارتهای اعتباری ممکن است خیلی زیاد شود. (سبز پیشخانی، ۲۲۶) پس توصیه ما به این عزیزان این است که زمان‌های خود را مدیریت کرده و زمان کمی را به اینترنت در صورت ضرورت اختصاص دهند

۲- افسردگی

بسیاری از گزارشها نشان میدهند شیوه‌های گوناگون ارتباط از طریق اینترنت در پایین‌ترین سطح قرار میگیرند. شاید عیب اصلی ارتباط‌های اینترنتی آن است که ارتباط در فضای مجازی اساساً بر متن استوار است و بنابراین، از نشانههای بصری و شنیداری در تعامل‌های رو در رو بی‌بهره است. کیسلر و همکارانش معتقدند این موضوع که آیا اینترنت تأثیر اجتماعی مثبت و یا منفی دارد، چه بسا به چگونگی بهره‌گیری از اینترنت و آنچه را که افراد از دست میدهند تا به اینترنت بپردازند بستگی دارد از این رو بسیاری از روان‌شناسان این نگرانی را داشته‌اند که آسانی ارتباط‌های اینترنتی چه بسا افراد را وادارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند؛ به صورت آنلاین با غریبه‌ها صحبت کنند و ارتباط سطحی برقرار سازند و این کارها را به قیمت از دست دادن گفت‌وگوهای رو در رو و ارتباط‌های فامیلی و دوستانه انجام دهند. بنابر برخی پژوهشهای پیمایشی ارتباط‌های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف‌تر از ارتباط‌های واقعی است و در دراز مدت به انزوای اجتماعی فرد میانجامد. کرات و همکارانش (۱۹۹۸م) در یک پژوهش دراز مدت دو ساله درباره کاربران اینترنت به این نتیجه دست یافتند که استفاده فزاینده از اینترنت با کاهش ارتباط خانوادگی و شرکت در محافل اجتماعی محلی همراه است. افزون بر این شرکت‌کنندگان در این پژوهش به انزوای اجتماعی و افسردگی دچار شده بودند (شجاعی، ۱۳۸۷، ۱۲۹) بنا براین این تعاملات در اینترنت هرگز جایگزین تعامل حضوری و گفت‌وگوی رو در رو نمیشود چه بسا موجب پریانی روان خواهد شد پس سعی کنیم همواره با اطرافیان خود ارتباط داشته باشیم تا از افسردگی در امان بمانیم و آن را ترجیح بر گفت‌وگوی مجازی ندهیم.

۳- اضطراب

نگرانی دیگر که در مورد استفاده از این رسانه هاست با خود اضطراب و تشویش به همراه می‌آورد؛ زیرا ممکن است هر لحظه حامل خبری ناخوشایند یا وحشتناک باشد. در واقع، حضور در این رسانه‌ها

با فشار روانی همراه است از سوی دیگر، این رسانه ها انسانها را از مکانهای عمومی جدا و خانه نشین می کند روابطی که در حوزه عمومی شکل می گیرد و شخص را در پیوند با جمع نگاه می دارد است جامعه قرار می دهد چنین نگرانی هایی امروزه درباره استفاده کنندگان از آن وجود دارد شخص در هر مکانی اضطراب دارد. (محمدي سيف، عارف، ۱۳۹۴، ۱۷۹)

۴ - اعتماد به نفس

اعتماد به نفس یعنی درک از ارزش خود، عامل پیش بینی کننده بزرگ در زمینه سلامت روانی اجتماعی به حساب می آید.

هر چند، پیدایش فن آوریهای نوین مثل تلویزیون گوشیهای هوشمند اینترنت و رسانه های اجتماعی تأثیر عمیقی بر نفس و تصور از بدن و فیزیک برجا میگذارد علاوه بر این وقت گذرانی بلندمدت در شبکه های اجتماعی به طور مستمر با کاهش خوشنودی از خود بدن به همراه بوده است . هر چند پیوند میان اعتماد به نفس و تصور از بدن و فیزیک (هیکل) و ابزارهای فن آوری های نوین به صورت کلی واضح نیست مطالعات نشان میدهد که رسانه های اجتماعی میتواند نقش روش کاذب در افزایش اعتماد به نفس را بازی کند به عبارت دیگر نوجوانانی که از پیش دچار اعتماد به نفس پایینی، اند، ظاهراً از برقراری ارتباط با دیگران در رسانه های اجتماعی در راستای دست یابی به ارزش و روابط مثبت اجتماعی بهره می برند. همچنان دانسته شده است که افراد با خصلت شخصیتی محافظه کار مانند خوشحالی اهداف بلند در زندگی به ندرت در همسنجیهای منفی اجتماعی در فضای مجازی درگیر میشوند . ولی به صورت کلی استفاده ناسالم از فن آوریهای نوین خطر معروضیت به قلدری اجتماعی را بلند برده و به نوبه خود اعتماد به نفس نوجوانان و جوان را صدمه می رساند. سوگیری انتخابی احتمالاً شیوه استفاده و به کارگیری و پاسخ به رسانه های اجتماعی و فن آوریهای نوین را عمیقاً تحت تأثیر قرار میدهد. (مسعودی، رحیمی، عجاز، ۱۴۰۳، ۱۲) با این حال توصیه میکنیم که از عمیق وارد این رسانه ها نشویم تا بر روان و روح ما اثر گزار نباشد.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر نشان داد که رسانه های نوین تأثیرات گسترده و چندوجهی بر نوجوانان دارند؛ این تأثیرات هم فرهنگی و هم روانی هستند. از منظر فرهنگی، رسانه ها با معرفی ارزش ها و الگوهای فردگرایی،

مصرف‌گرایی و سبک زندگی غربی، موجب تغییر هنجارها و ارزش‌های سنتی، ایجاد شکاف نسلی و تضعیف هویت دینی و ملی نوجوانان می‌شوند. از منظر روانی نیز اعتیاد اینترنتی، افسردگی، اضطراب و کاهش اعتماد به نفس از مهم‌ترین پیامدهای استفاده ناصحیح و بیش از حد از رسانه‌ها به شمار می‌روند.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که استفاده هوشمندانه و مدیریت‌شده از رسانه‌های نوین، همراه با افزایش سواد رسانه‌ای نوجوانان و والدین، تقویت گفتگوهای بین نسلی و تولید محتوای متناسب با ارزش‌های دینی و ملی، نقش مؤثری در کاهش آثار منفی و تقویت هویت فرهنگی-اجتماعی نوجوانان دارد. بنابراین، برنامه‌ریزی هدفمند در حوزه رسانه و فرهنگ‌سازی رسانه‌ای، ضروری‌ترین اقدام برای بهره‌برداری مثبت از این پدیده در جوامع اسلامی به شمار می‌رود.

فهرست منابع

۱. امام خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۶۸). *صحیفه امام* (جلد ۲۱، چاپ اول). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲. پیکانیان، راضیه؛ فرهادی، هادی. (۱۳۹۶). بررسی اعتیاد به اینترنت، میزان استفاده از پیام‌رسان‌های آنلاین و خیانت‌های اینترنتی به عنوان پیش‌بیند طلاق در زوج‌های در آستانه طلاق و مطلقه شهر اصفهان. *مجله پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، (۱).
۳. حیدری، علی. (۱۴۰۰). شکاف نسلی و رسانه‌های نوین. *فصلنامه مطالعات اجتماعی ایران*، (۴۵).
۴. خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۶). *بیانات* (چاپ اول). تهران: مؤسسه پژوهشی-فرهنگی انقلاب اسلامی.
۵. خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۸). *بیانات* (چاپ اول). تهران: مؤسسه پژوهشی-فرهنگی انقلاب اسلامی.
۶. رحیمی، محمد. (۱۳۹۸). رسانه و هویت دینی. *فصلنامه علمی-پژوهشی فرهنگ اسلامی*، (۵۸).
۷. رحیمی، محمد. (۱۳۹۹). تأثیر رسانه بر ارزش‌های جمعی. *مجله پژوهش‌های ارتباطی*، (۶۷).

۸. زارع، محمد. (۱۳۹۹). دین و رسانه در جهان معاصر. *مجله رسانه و فرهنگ*، (۲۲).
۹. شجاعی، محمدصادق. (۱۳۸۷). روانشناسی و آسیب‌شناسی اینترنت. *مجله روانشناسی دین*.
۱۰. عزیزی، محمود. (۱۳۹۲). رسانه و انسجام هویتی جوانان. *فصلنامه علوم اجتماعی*، (۳۵).
۱۱. کاظمی، عباس. (۱۴۰۰). هویت‌یابی نوجوانان در عصر رسانه. *مجله روانشناسی و تربیت*، (۱۸).
۱۲. محمدی، فرهاد. (۱۴۰۰). رسانه‌های نوین و سبک زندگی نوجوانان. *فصلنامه مطالعات فرهنگ و ارتباطات*، (۱۵).
۱۳. محمدی سیف، معصومه؛ عارف محمد. (۱۳۹۴). تلفن همراه، تهدیدها و طبعات زیستی آن در میان جوانان. *فصلنامه علمی پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی*، (۱).
۱۴. مسعودی، محمد؛ رحیمی، علی؛ عجاز، عنایت‌الله. (۱۴۰۳). چالش‌زایی فناوری‌های نوین و پیامدهای روانی-اجتماعی فناوری‌های نوین بر نوجوانان و جوانان، یک چالش صحت عامه نوظهور. *مجله علوم طبی غالب*، (۱).
۱۵. موسوی، سید حسن. (۱۳۹۹). راهکارهای مقابله با آسیب‌های رسانه‌ای. *مجله خانواده و پژوهش*، (۱۲).
۱۶. یاران امین، فاطمه. (۲۰۲۴). الگوبرداری از سبک زندگی غربی و هویت اسلامی. *مجله مطالعات فرهنگی و هنری*، (۱۰).